

ПРОСТРАНСТВЕНИТЕ ДИФУЗИОННИ ВЕКТОРИ В ЕВРОПА КАТО ТИПОЛОГИЧЕН ИНДИКАТОР

Марин Русев

Доц. д-р Марин Русев
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
E-mail: rusevm@abv.bg

Резюме: Дискусионните въпроси за вътрешните и външните културно-политически граници на европейското цивилизационно послание, както и типологичните класификационни аспекти на съвременната континентална социално-икономическа мозайка са предмет на разнопосочни изследователски акценти. В историко-географски план те могат да бъдат подчинени на два основни вектора на пространственото дифузно движение на идеи през модерната епоха – запад-изток и север-юг. С най-голямо значение за новата и най-нова обществена история и география на Балканите и България е тяхното проявление от северозапад на югоизток. Като индикативни показатели на посочените дифузионните процеси могат да се използват редица традиционни и нови показатели.

Пространствената диференциация на съвременния цивилизационен процес е комплексен резултат от про дължително влияние на разнообразни природни и обществени фактори. Тя е провокативна основа за възникване и развитие на географската наука като цяло, регионалната география и географията на страните, в частност. Същевременно пространствените обществени различия са алтернативен обект и предмет на изследователски интерес в много други научни направления.

Сравнителният пространствен анализ е сред основните методологични подходи в регионалната география на света и географията на страните. Конкретен ефективен изследователски метод е типологичната класификация на страните. За постигането ѝ може да се използва разнообразен набор от критерии и показатели. Първостепенни както за елементарното описание, така и за по-сложния факторен анализ са класификационните критерии, подчертаващи значителните културни, социални, политически и икономически различия между отделни страни и народи, тяхната стопанска организация и обществена традиция.

При поставянето на реципрочни на наложилата се научна традиция причинно-следствени изследователски приоритети, основаващи се на аксиоматични детерминистични пространствени географски измерения, се разкриват обективни в своята същност закономерности. Те могат да се използват в качеството на ефективен критерий при типологичната класификация на страните на глобално и континентално ниво. В основата на този методологичен подход стои пространствената дифузна теория. Проектирана върху глобалното географско пространство, тя конкретизира в най-висока степен значими корелационни съотношения в направленията запад-изток и север-юг. Освен в природно отношение, често и обществените изменения в посочените пространствени географски направления имат характер, наподобяващ градиентния.

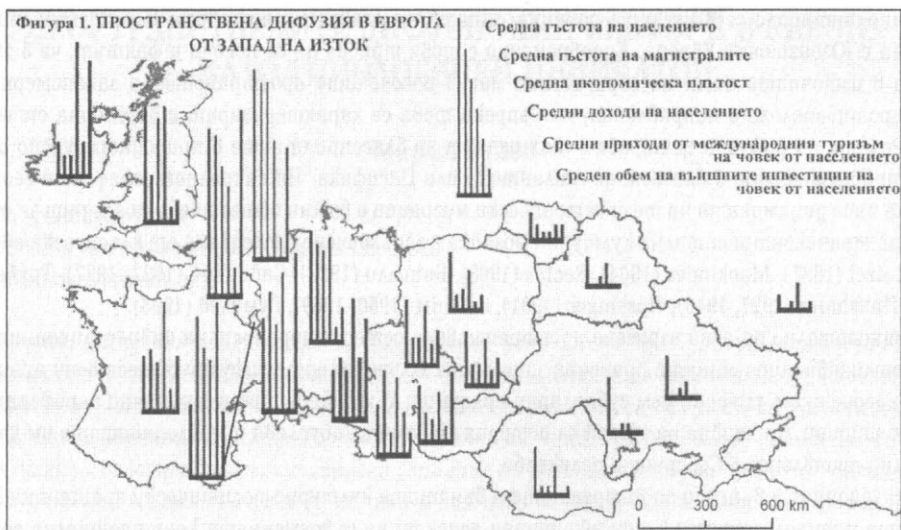
Като типична корелационна полоса в Евразия може да се посочи условното векторно пространство в умерените географски ширини между 45-я и 55-я паралел. Много са историческите примери в него за вклиняване на азиатски номадски племена в Европа, което впоследствие им осигурява редица културно-политически и социално-икономически преимущества в сравнение с родствените им племена, останали на изток. Като такива могат да се разглеждат татаро-монго-

лите, инплантирали се в Руската равнина, западните славяни, маджарите или прабългарите – в Средна и Югоизточна Европа. Едновременно с това трябва да се посочи и фактът, че в западната и в източната част на евразийския масив посочените пространствени закономерности имат противоположни направления, но въпреки това се характеризират с безспорна отчетливост. Ролята на дифузни центрове в тях играят по-благоприятните в природноресурсно отношение прибрежни зони в близост до Атлантика или Пасифика. На сакралногеографско и геополитическо ниво динамиката на тези исторически миграции с важни обществени последици за съвременната трансконтинентална културна мозайка е задълбочено изследвана от класически автори като Ratzel (1887), Mackinder (1904), Reclus (1908), Бицилли (1922), Савицкий (1922, 1927), Трубецкой (1925), Haushofer (1927, 1943), Hassinger (1931), Schmitt (1950, 1959), Гумилев (1993).

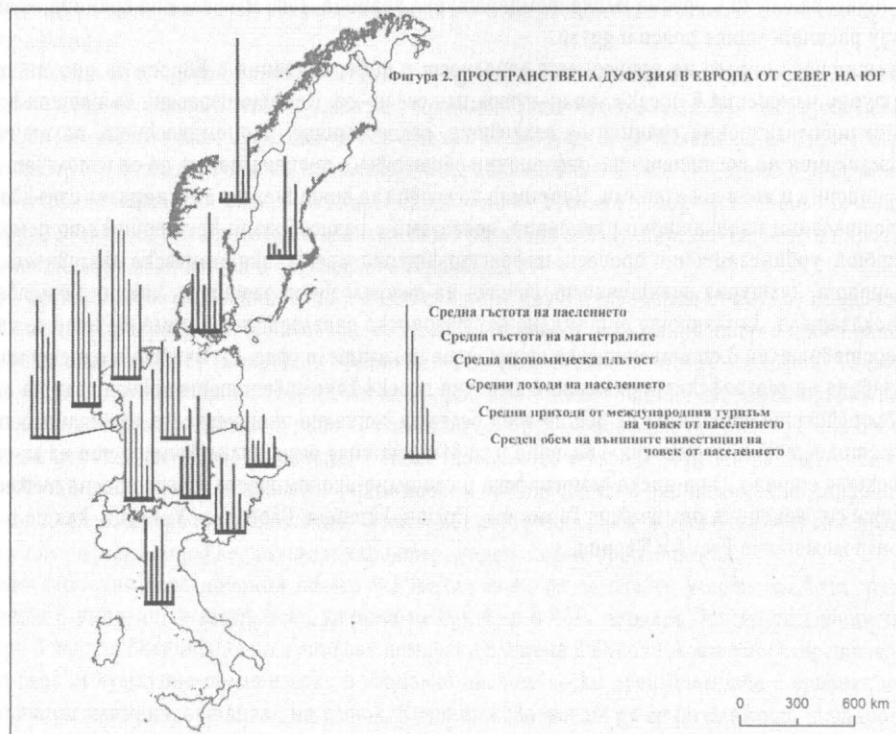
С относително по-ясно изразена пространствена детерминираност на цивилизационния процес се отличава широчинната природна зоналност. Съвременните дифузни обществени процеси в нея са насочени от умерени към субполярни-полярни и към субтропични-тропични периферни географски ширини. Стихийната геоложка история на Земята обуславя преобладаващото им континентално проявление в Северното полукълбо.

Дискусионните въпроси за вътрешните и външните културно-политически граници на Европа, както и типологичните класификационни аспекти на съвременната континентална социално-икономическа мозайка, са предмет на разнопосочни изследователски акценти. В историко-географски план те могат да бъдат подчинени на два основни вектора на пространствено дифузно движение на идеи през модерната епоха – от запад на изток и от север на юг. От природна гледна точка пространствените типологични изменения в характеристиките на страните в посочените направления имат ясно изразен градиентен хидро-климатичен и почвено-биотичен характер. Някои деформации предизвикват само особеностите в хоризонталното и вертикалното разчленение на релефа. Като значими, макар и в определена степен условни, могат да се възприемат 0°C средна януарска или 20°C средна юлска температурна граница, 1000 мм валежна граница, граници между растителните пояси и групи.

Резултативен аналог на природната зоналност и диференциация в Европа са дифузните социо-културни изменения в посока запад–изток или север–юг. По-ясно изразени вътрешни континентални цивилизационни граници са езиковите, религиозните, икономическите, политическите. За индикация на постепенните дифузионни обществени процеси могат да се използват редица традиционни и нови показатели. Например по осовия за континента 50-и паралел изпъкват десетки постепенни индикативни изменения, доказуеми с разнообразни критерии като демографска гъстота, урбанизационни процеси, инфраструктурна мрежа, икономическа активност, жизнен стандарт, културна идентичност, степен на технологично развитие, както и съответните им показатели. За тяхното оптимално картографско онагледяване в изследването се използват представителни в статистическо отношение показатели (фиг. 1). Очевидна е тенденцията с увеличаване на географската дължина в източна посока качествените показатели на отделните европейските страни да са все по-ясен белег за социално-икономическа изостаналост. Такава пространствена тенденция е валидна и за вътрешните регионални контрасти на много от европейските страни. С по-ниска демографска и социално-икономическа относителна тежест на източните си региони се отличават Германия, Полша, Украйна, Словакия, Унгария, както и периферно разположените Русия и Турция.

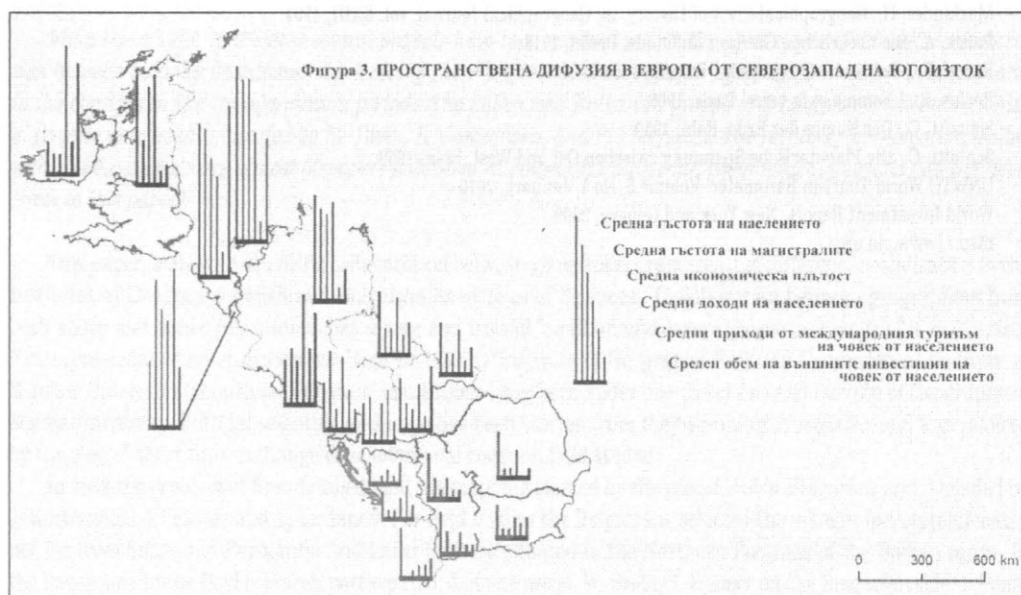
Широчинната пространствена социално-икономическа дифузия в Европа има по-ясно изразена природна детерминираност. В приатлантическата континентална зъга от Норвегия до Португалия е налице безспорна социално-икономическа доминация на Севера над Юга. В Средна Европа центрo-периферният модел се видоизменя чрез постепенно увеличаване на относителната тежест на умерените географски ширини за сметка на отличаващите се с все по-неблагоприятни екстремни климатични условия субполярни географски ширини (фиг. 2).

В Руската равнина корелационните връзки между природноресурсен потенциал и степен на социално-икономическо развитие се трансформират в теглови съотношения между северната, южната част на умерения пояс и субтропичните-тропични географски ширини.

Освен за Европа като цяло, посоченото дифузно превъзходство на умерения Север над субтропичния Юг е отличителна черта и за вътрешните пространствени съотношения в много от европейските страни. С по-ниска демографска и социално-икономическа относителна тежест на южните си региони се отличават Португалия, Испания, Франция, Италия. В трансконтинентален средиземноморски план тази тенденция се запазва и към южната периферия на европейското цивилизационно послание – субтропичната и тропичната част на Северна Африка.

С най-голямо значение за съвременното социално-икономическо развитие на Балканите и България са пространствените дифузни съотношения в посока от северозапад на югоизток. Налице е своеобразен сумарен вектор, насочен към Балканския полуостров, където се мултиплицират двете основни неблагоприятни континентални пространствени тенденции (фиг. 3). Като потвърждение за това може да се посочи статистическото му продължение към полуостров Мала Азия.

Комплексното приложение на културно-цивилизационния и центрo-периферния подходи в обществените географски изследвания има значителен научен потенциал по отношение решаването на важни проблеми, свързани с европейската интеграция. Чрез него могат да се формулират обективни изводи за регионалната специфика на общата европейска идея и реалното място на България в континенталните социално-икономически тенденции. В практически план изясняването на основните пространствени векторни дифузни направления в Европа може да играе ролята на ефективен критерий при провеждането на оптимална регионална политика в Европейския съюз, което да спомогне за по-бързото приобщаване на Европейския Югоизток, Балканите и България към обществените идеали на XXI век.

ЛИТЕРАТУРА

- Бицилли, П., Восток и Запад в истории старого света. – В: На путях: Утверждение евразийцев. Москва; Берлин, 1922.
- Гумилев, Л., Ритмы Евразии. Москва, 1993.
- Луканов, А., Н. Божинов, Ст. Димитров, Страните в света. София, 2009.
- Савицкий, П., Смен и оседлость. – В: На путях: Утверждение евразийцев. Москва; Берлин, 1922.
- Савицкий, П., Географические и геополитические основы евразийства. – В: Географические особенности России, Прага, 1927.
- Трубецкой, Н., О туранском элементе в русской культуре. – Евразийский временник. 4, 1925.
- Annual Bulletin of Transport Statistics Economic Commission for Europe and North America. Geneva, 2008.
- Der Fischer Weltalmanach. Zahlen Daten Fakten. Frankfurt am Main, 2009.
- Energy Statistics Yearbook. New York, 2009.
- Grabowsky, A., Raum, Staat und Geschichte. Grundlegung der Geopolitik. Koln-Berlin, 1960.
- Haushofer, K., Grenzen und ihre geographische und politische Bedeutung. Berlin, 1927.
- Hassinger, H., Geographische Grundlagen der Geschichte. Freiburg im Breisgau, 1931.
- Haushofer, K., Geopolitische Breiten- und Langsdynamik. – Zeitschrift für Geopolitik, 8, 1943.
- Images économiques du monde, Paris, 2009.
- Mackinder, H., Geographical Pivot of History, in: Geographical Journal, vol. XXIII, 1904.
- Penck, A., Die natürlichen Grenzen Rußlands. Berlin, 1918.
- Ratzel, Fr., Politische Geographie. Leipzig, 1887.
- Reclus, E., L'homme et la terre. Paris, 1908.
- Schmitt, C., Der Nomos der Erde. Köln, 1950.
- Schmitt, C., Die Planetarische Spannung zwischen Ost und West. Köln, 1959.
- UNWTO World Tourism Barometer. Volume 8, No 1, January, 2010.
- World Investment Report. New York and Geneva, 2009.
- <http://www.cia.org/>